WIKIPEDIA

Kreolikieli

Kreolikieli on kieli, jossa useampi kieli on sulautunut toisiinsa. Monissa tapauksissa jollekin alueelle muualta levinneestä kielestä on syntynyt muunnos, jossa on vaikutteita myös paikallisista kielistä. Kreolikieli syntyy pidgin-kielestä, jota erikieliset ihmiset käyttävät keskinäiseen kommunikointiin, mutta joka ei vielä ole kenenkään äidinkieli. Jos se tulee myöhempien sukupolvien äidinkieleksi, siitä tulee kreolikieli. Sekä kreolikielet että pidgin-kielet ovat oikeita kieliä, joilla on vakiintunut, joskin yleensä muita kieliä yksinkertaisempi kielioppi ja sanasto, minkä vuoksi niitä ei ole pidettävä vain valtakielien väärin tai huonosti opittuina muotoina.

Kreolikieliä syntyi varsinkin eurooppalaisen kolonialismin vaikutuksesta siirtomaissa, joiden asukkaat joutuivat yhä useammassa tilanteessa tekemisiin siirtomaaisännän kielen kanssa.

Kreolikielten *superstraatti* on valtakieli, johon ollaan vaihtamassa, ja aiemmat paikalliset kielet ovat *substraatteja*. Kreolikielten sukulaisuus muihin kieliin on niiden sekoitusmaisen luonteen vuoksi vaikeasti määriteltävissä; on esitetty, ettei niitä luokiteltaisi mihinkään kielikuntaan, vaan ne aloittaisivat "tyhjästä".

Sisällysluettelo

Äkkikreolistuminen

Äkkikreolistuminen on prosessi, jossa kreolin syntyminen tapahtuu erittäin nopeasti, yhden sukupolven aikana (esimerkiksi orjat, jotka saapuivat useilta alueilta). Alueelle saapuu jokin valtakieli, jota ihmisten syystä tai toisesta on puhuttava, joten tapahtuu merkittävää kielenvaihtoa. Jos kosketus uuteen valtakieleen ei kuitenkaan ole riittävä, kyseisen kielen sanasto opitaan, mutta kielioppia ei täydellisesti. Niinpä käytetään joko alkuperäisen oman kielen kielioppia tai keksitään pitkälti uusi kielioppi.

Englannin kreolit

Englanti toimii superstraattina muun muassa seuraavissa kielissä:

- Kreyol on kieli, jota puhutaan Liberiassa. Siinä superstraatteina ovat englanti ja ranska, substraatteina bantukielet.
- Tok pisin on pidginin kautta syntynyt kreolikieli, jota puhutaan Papua-Uudella-Guinealla. Superstraatti on englanti, substraatteja ovat paikalliset kielet. Kielen nimi on lähtöisin englannin sanoista *talk pidgin*.
- Kriol on nykyisin Australian aboriginaalien suurin englannista poikkeava kieli; sen puhujia on yli 10 000.
- Pitcairnin ja norfolkin kielet ovat kieliä, joita puhutaan Pitcairnilla ja Norfolkinsaarella. Kummassakin superstraattina on englanti ja substraattina tahiti.
- Sranan tongoa eli "taki-takia" (engl. *talkie-talkie*) puhutaan Surinamessa. Kielen nimi on lähtöisin sanoista *Surinam tongue*, mutta muun muassa espanjan kielen vaikutuksesta kielen fonotaksi ja fonologia on kehittynyt täysin omaan suuntaansa.
- Kriolia eli Belizen kreolia puhutaan Keski-Amerikan Belizessä; noin 40 prosenttia väestöstä puhuu sitä äidinkielenään. Belizen kreolin substraatteja ovat muiden muassa maya-kielet kitche ja ketsua sekä carib-intiaani (garifuna), minkä takia se on läheisempää sukua Hondurasin Miskito-rannikolla puhutun kreolin kanssa kuin esimerkiksi Jamaikan patoisin kanssa.

Espanjan kreolit

Espanja on superstraattina ainakin neljässä kreolikielessä:

1. **Chavacano** eli **chabacano** (tarkoittaa suom. *vulgaari*) on Filippiineillä puhuttava kreolikieli. Sen puhujia on lähes 300 000 Filippiineillä ja Sabahissa, Malesiassa. Kielen kielioppi pohjautuu Filippiinien alkuperäisiin kieliin. Kielellä järjestetään peruskouluopetusta, ja sitä käytetään televisiossa ja radiossa.
2. **Palenquero** eli **palenque** on Kolumbiassa puhuttava kreolikieli, jota puhuu noin 2 500 ihmistä San Basilio de Palenquen kylässä ja joissakin Barranquillan lähiöissä Kolumbiassa. Kylän muodostivat aikanaan paenneet orjat ja alkuperäisväestö. Monet orjista eivät olleet pitkään aikaan olleet yhteydessä espanjalaisiin eivätkä siten olleet ehtineet oppia kieltä täydellisesti. Substraatteina toimivat erilaiset afrikkalaiset kielet. Espanjankieliset eivät ymmärrä palenqueroa. Pääasiassa sen puhujat ovat iäkkäämpää väestöä; alle 25-vuotiaista kieltä puhuu 10 prosenttia kylän väestöstä.
3. **Papiamento** eli **papiamentu** on Alankomaiden Antilleilla ja Arubassa puhuttava kreolikieli, jota puhuu nykyisin noin 329 000 ihmistä. Se on itse asiassa alun perin portugaliin pohjautuva kreoli, mutta nykyään se muistuttaa yhä enenevässä määrin espanjaa. Espanjan ja portugalin samankaltaisuuden vuoksi on vaikea tarkasti määrittää, kummasta kielestä mikäkin piirre tulee.
4. **Fá d'Ambô** on Ano Bom -saarella (Päiväntasaajan Guinealla) puhuttava kreolikieli. Kielestä käytetään myös nimiä *Falar de Ano Bom* ja *Fla d'Ambu*. Se muistuttaa suuresti portugaliin pohjautuvaa forron kreolikieltä, jota puhutaan samalla saarella sekä Fernando Póon saarella. 82 prosenttia kielten sanastosta on samaa. Portugali otti asumattoman Ano Bomin haltuunsa 1400-luvulla, mutta vaihtoi sen ja joitakin Afrikan alueita Espanjan kanssa Uruguayhin 1700-luvulla. Väestö oli kuitenkin espanjalaisvastaista.

Malaijiin pohjautuvat kreolit

Malaijiin pohjautuvia kreolikieliä ovat:

- Betawian malaiji
- babamalaiji
- Manadon malaiji

- Ternatean malaiji
- bacanilainen malaiji
- Larantukan malaiji
- Kupangin malaiji
- ambonialainen malaiji
- bandalainen malaiji
- Papuan malaiji
- Kedahanin malaiji
- Sarawakin malaiji
- Brunein malaiji
- chingloneesi

Portugalin kreolit

Portugaliin pohjautuvia (portugali superstraattina) on lukuisia. Ne voidaan lajitella kuuteen ryhmään:

1. **Guinean ylängön kreolit** tunnetaan nimellä *kriolit*. Niitä puhutaan Gambiassa, Guinea-Bissaussa ja Senegalissa. Kap Verden kreolikielet lasketaan myös tähän luokkaan, mutta niitä kutsutaan *criouloiksi*.
2. **Guineanlahden kreolit** ovat São Toméssa ja Príncipessä ja Päiväntasaajan Guinealla puhuttavat kreolikielet.
3. **Portugalin Intian kreolit** ovat Intiassa ja Sri Lankassa puhuttavat portugalipohjaiset kreolikielet.
4. **Portugali-malaiji-kreolit** ovat kieliä, joiden superstraatti on portugali ja merkittävin substraatti on malaiji. Niiden puhujia on Malesiassa, Indonesiassa, Itä-Timorilla ja Singaporessa.
5. **Portugalin Kiinan kreolit** ovat Macaossa ja Hongkongissa puhuttavia portugalinpohjaisia kreolikieliä.
6. **Portugalin Amerikan kreolit** ovat Amerikassa puhuttavia portugalinpohjaisia kreolikieliä. Niitä puhutaan Antilleilla ja Surinamessa. Myös Brasiliassa on todennäköisesti aikanaan ollut portugalinpohjaisia kreolikieliä, mutta ne ovat kuolleet pois.

Myös edellä espanjan kreoleissa luetellut papiamento ja Fá d'Ambô ovat ainakin osin portugaliin pohjautuvia. Arvellaan, että Angolassa ja Mosambikissa olisi syntymässä uusia portugalinpohjaisia kreolikieliä.

Ranskan kreolit

Ranskaan pohjautuvia kreoleita ovat muun muassa:

Amerikassa

- Haitin kreoli, jota puhutaan Haitilla. Superstraatti on ranska, substraatteina afrikkalaisia kieliä.
- Guadeloupen kreoli, jota puhutaan Guadeloupessa.
- Louisianan kreoli, Louisianassa
- Antillien kreoli, Pienillä Antilleilla
- Ranskan Guayanan kreoli, Ranskan Guayanassa
- karipúna, Brasiliassa

Intian valtamerellä

- Agalegan kreoli
- chagossialainen kreoli
- Mauritiuksen kreoli
- Réunionin kreoli
- Rodriguesin kreoli
- Seychellien kreoli

Tyynellä valtamerellä

- tayo

Myös englannin kreoleissa yllä luetellun kreyolin superstraatteina ovat englanti ja ranska.

Hollannin kreolit

Hollantiin pohjautuvia kreoleja ovat

- petjo, Indonesia
- Ceylonin hollanti, Sri Lanka
- afrikaans, Etelä-Afrikassa ja Namibiassa
- javindo, †, Indonesia
- Berbicen kreoli †, Guyana
- skepi †, Guyana
- neekerihollanti †, Yhdysvaltain Neitsytsaaret
- mohawkhollanti †, Yhdysvallat
- Jerseyn hollanti †, Yhdysvallat
- Albanyn hollanti †, Yhdysvallat

Muut kreolit

- Kituba pohjautuu Maniangan alueen kongon kielen murteisiin. Tämä kreoli sai alkunsa Kongon kuningaskunnassa ennen siirtomaavallan aikaa alueella, jossa eri bantukieliä puhuvat kansat tekivät kauppaa keskenään. Siirtomaavallan kielet portugali ja ranska ovat myös jättäneet jälkensä kitubaan, mutta niitä ei voida pitää kituban superstraatteina.

- Unserdeutsch on nimensä mukaisesti saksaan pohjautuva. Sitä puhutaan Papua-Uudessa-Guineassa, ja se on jäänne Saksan lyhyeksi jääneestä siirtomaahallinnosta ennen ensimmäistä maailmansotaa.

Kreoli-nimitys ihmisryhmiin viitattaessa

Kielitieteellisen merkityksen lisäksi kreoli-sana tai täsmällisemmin sen monikkomuoto kreolit tarkoittaa siirtolaisista tai orjista polveutuvaa ihmisryhmää, joka asuu uudella alueellaan erossa vanhasta kotimaasta. Tällaisia ryhmiä ovat esimerkiksi eurooppalaisten siirtolaisten jälkeläiset Keski- ja Etelä-Amerikassa, afrikkalaisten orjien jälkeläiset Karibialla[1] sekä Louisianan kreolit.

Lähteet

1. Kielitoimiston sanakirja (http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?SearchWord=kreoli&page=results) Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy. Viitattu 27.5.2016.